

Kritická analýza vybraných ekosociálnych diskurzívnych fragmentov v riešení sociálnych problémov na príklade prvej fázy pandémie SARS-CoV-2 v Slovenskej republike

Peter Jusko

ABSTAKT:

Pandémia SARS-CoV-2 a opatrenia prijímané proti jej šíreniu svojou komplexitou priamo ovplyvnili riešenie sociálnych problémov. Za teoretické východisko považujeme význam ekologicky orientovanej sociálnej práce pri riešení sociálnych problémov v súčasnej spoločnosti v súvislosti s prebiehajúcimi zmenami počas, ako aj po pandémie nového koronavírusu. V našom výskume sa prostredníctvom kriticko-diskurzívnej analýzy zaoberáme argumentačnými stratégiami mediálne zaznamenanými vo verejnej debате v Slovenskej republike v období marec–apríl 2020 súvisiacimi s aplikáciou ekosociálnych prístupov do riešenia sociálnych problémov na príklade pandémie SARS-CoV-2. Na základe výsledkov analýzy a ich interpretácie, diskusie, ako aj zodpovedania výskumných otázok môžeme konštatovať, že aproximácia axiologických a praxeologických zmien v riešení sociálnych problémov prostredníctvom ekologicky orientovanej a udržateľnej sociálnej práce záleží na pokoronakrízovej budúcnosti environmentálnej spravodlivosti ako konceptu a konštruktu.

KLÚČOVÉ SLOVÁ:

ekologicky orientovaná sociálna práca, sociálny problém, pandémia SARS-CoV-2, moc, globálne sociálne riziká, prístup „osoba v prostredí“, environmentálna udržateľnosť, environmentálna spravodlivosť.

1. TEORETICKÉ VÝCHODISKÁ A METODOLÓGIA

V decembri 2019 sprostredkovane a následne v marci 2020 priamo vstúpila do životov občanov v Slovenskej republike, ako aj v iných krajinách po celom svete vyššia moc v podobe mimoriadnej, nepredvídateľnej a neodvratiteľnej sociálnej udalosti, ktorá následne vyvolala nimi samotnými neovplyvniteľné štátne zásahy. Touto udalosťou bolo šírenie nového koronavírusu SARS-CoV-2 a štátnymi zásahmi boli následne prijímané opatrenia proti jeho šíreniu. Tieto procesy svojou komplexitou priamo ovplyvnili riešenie sociálnych problémov. V našom príspevku sa zameriame predovšetkým na jeho ekosociálny kontext. Teoretické východisko kriticko-diskurzívnych fragmentov v riešení sociálnych problémov v prvej fáze pandémie SARS-CoV-2 v SR pre nás predstavuje ekologicky orientovaná sociálna práca (ESW), najmä tieto jej charakteristiky (por. Bay, 2015, Erickson, 2018, Gray, M. — Coates, J. — Hetherington, T., 2012, Närhi, 2004, Rinkel — Powers, 2019):

- ESW akcentuje také vzťahy medzi človekom a jeho prostredím, ktoré podporujú prechod k trvalo udržateľným praktikám v každej oblasti života.

- ESW presadzuje spravodlivý prístup k verejným službám, rovnaké zaobchádzanie a ochranu pred nespravodlivosťou najmä u zraniteľných a znevýhodnených skupín.
- ESW podporuje saturáciu sociálnych potrieb jednotlivcov, skupín a komunít bez prekročenia globálnych i lokálnych ekologických limitov.
- ESW obhajuje rozsiahle environmentálne povedomie spojené s vyrovnávaním sa s rastúcimi obavami o prežitie planéty Zem a s negatívnou úlohou ľudskej činnosti v tomto kontexte.
- ESW požaduje výrazné zmeny v spôsobe, akým sa ľudia správajú k svojmu prostrediu, ktoré sú nevyhnutné na globálnej, národnej a miestnej úrovni.
- ESW vyzýva aby sa sociálni pracovníci angažovali pri presadzovaní tejto zásadnej spoločenskej transformácie.

Význam ESW pri riešení sociálnych problémov v súčasnej spoločnosti akcentuje v súvislosti so zmenami, ktorými táto spoločnosť počas, ako aj po pandémie nového koronavírusu prechádza a bude prechádzať, a ktoré priamo ovplyvňujú prevalenciu sociálnych problémov. Jedným z takýchto procesov prebiehajúcich v súčasnej spoločnosti je zmena zdôvodnení významu digitalizácie, ktorá z pôvodného významu získavania informácií (čiže pomoci) čoraz viac slúži kontrole¹. „Spoločnosť pôvodne transparentná sa stáva spoločnosťou kontroly“ (Byung-Chul Han, 2016, s.199). Túto zmenu sme počas pandémie SARS-COV-2 zaznamenali pri sociálnej práci s viacerými cieľovými skupinami, napr. so seniormi v zariadeniach sociálnych služieb, či obyvateľmi marginalizovaných rómskych komunít.

Z ekosociálneho hľadiska existujú limity, za ktoré neustály rast produkcie a s ním spojené dôsledky nemôžu zájsť. V podmienkach Slovenskej republiky ide napr. o rast produkcie v automobilovom priemysle alokovanom na území SR, ktorý na jednej strane vytvoril tisíce nových pracovných miest, na druhej strane však vzhľadom k ekonomickému cyklu už dosahuje svoje maximum a v najbližšej dekáde bude musieť, aj vzhľadom k postupujúcej robotizácii výroby existujúce počty pracovných miest racionalizovať. Ekologickou súvislosťou rastu produkcie výroby a z nej vyplývajúceho zvyšujúceho sa množstva materiálnych statkov (áut, nehnuteľností, odpadov apod.) je geografické „zapľňovanie sa“ planéty Zem, ktoré nie je dlhodobu udržateľné, čiže je potrebné prijať adekvátne globálne socioekonomické opatrenia.

Aplikáciu ekosociálnych prístupov do riešenia sociálnych problémov vnímame nielen v rovine geografickej, či ekonomickej, ale aj individuálnej, či presnejšie subjektívnej roviny. Riešenie sociálnych problémov v „neistej dobe“ šírenia nového koronavírusu si vyžaduje aj zmenu v individuálnom prístupe k hľadaniu, ale aj aplikácii riešení v každodennom živote, ale aj v profesionálnom výkone sociálnej práce. „Vnímanie života ako nepretržitej reťaze problémov a ich riešení spôsobuje nielen riziko vyhorenia, ale aj zanedbania ďalších, pre život nemenej dôležitých aspektov reality, ktoré primárne neobsahujú hodnotiace stanoviská úspechu, či neúspechu, víťazstva, či prehry, ale v zmysle metafyzicky orientovaných ekosociálnych prístupov obsahujú aj otázky primeranosti ľudského života“ (Levická a kol., 2012, s.52), čiže či je tento

1 <https://svet.sme.sk/c/22373758/vedci-vyvijaju-europsku-aplikaciu-na-monitorovanie-pohybu-nakazenych.html>

život v teoretickej i praktickej rovine akceptovaný, produktívny, zmysluplný a či je jeho nositeľom človek.

Dizajnom nášho výskumu je teoretický výskum, pričom nepracujeme s konkrétnymi dátami. Zaoberáme sa argumentačnými stratégiami mediálne zaznamenanými vo verejnej debata v Slovenskej republike v období marec–apríl 2020 súvisiacimi s aplikáciou ekosociálnych prístupov do riešenia sociálnych problémov na príklade pandémie SARS-CoV-2, pričom na ne nazeráme z teoretického hľadiska a formulujeme závery teoretického charakteru. Výskumnou metódou je kritická diskurzívna analýza (CDA) ako metóda kvalitatívneho výskumu, ktorá sa zaoberá sociálnymi problémami spojenými s mocou, ktoré majú diskurzívnu povahu, pričom skúma moc vo vnútri diskurzov ako aj moc nad diskurzami. Prvá fáza šírenia nového koronavírusu ponúkla dve vzájomne prepojené objekty analýzy sociálnych problémov spojených s mocou: jednak s tzv. vyššou mocou, ktorú predstavuje samotný vírus a jeho šírenie, ale aj s uplatňovaním opatrení zameraných proti jeho šíreniu. Cieľom CDA v tomto kontexte je zasadiť mediálne prezentované komunikačné udalosti spojené s prvou fázou šírenia nového koronavírusu do širšieho sociálneho kontextu významu ekologicky orientovanej sociálnej práce pri riešení sociálnych problémov. Pri analýze a interpretácii textov sme postupovali v dvoch fázach:

1. Analýza formulácie textov vo fáze ich produkcie spočívala v identifikácii špecifického obsahu, artikulovaných tém a podtém najvýraznejšie konštruujúcich verejnú debatu o šírení nového koronavírusu na Slovensku v jeho prvej fáze, tj. od 6. 3. 2020 (zistenie prvého prípadu nákazy SARS-CoV-2 na území SR) do 22. 4. 2020 (do začiatku postupného uvoľňovania opatrení na zabránenie šírenia nového koronavírusu) a v následnej identifikácii používaných argumentačných diskurzívnych stratégií (spracované podľa Wodak-Meyer, 2001).
2. Fáza recepcie (interpretácie), kde sme pre signalizáciu ekosociálnych kontextuálnych predpokladov identifikovaných argumentov využili tzv. kontextualizačné náznaky (por. Gumperz, 2009), ktoré nám umožnili takú interpretáciu diskurzívnych fragmentov, ktorá ich usúvzťažní s interpretačnými rámcami stanovených výskumných otázok.

Výskumný súbor tvorili texty v samostatných sekciách o novom koronavírusu v najväčších slovenských internetových spravodajských médiách, konkrétne aktuality.sk (Koronavírus), sme.sk (Koronavírus na Slovensku), pravda.sk (#koronavírus), pluska.sk (koronavírus), dennikn.sk (Koronavírus), HNonline.sk (Koronavírus COVID-19), cas.sk (Koronavírus), dnes24.sk (korona) a topky.sk (Koronavírus na Slovensku), ktoré podľa auditu IABmonitor v sledovanom období dosiahli mesačnú návštevnosť vyššiu ako 2 milióny používateľov, čím sa spomedzi spravodajských médií kvantitatívne najvýraznejšie podieľali na konštruovaní argumentačných stratégií vo verejnej debata v Slovenskej republike v prvej fáze pandémie SARS-CoV-2. Výskumnú vzorku tvorilo 18 textov s identifikovanými argumentačnými stratégiami s ekosociálnymi kontextualizačnými náznakmi, odkazy na ktoré uvádzame priebežne v poznámkach pod čiarou.

Hlavnou výskumnou otázkou je otázka „Ako aplikácia ekologicky orientovanej sociálnej práce môže aproximovať axiologické a praxeologické zmeny moderných in-

dustriálnych spoločností v riešení sociálnych problémov po pandémii nového koronavírusu?“. Čiastkové výskumné otázky sú zamerané na transsémantické súvislosti, ktoré prináša aplikácia ekosociálnych prístupov do riešenia sociálnych problémov, na spoločenské potreby spojené s aplikáciou ekologicky orientovanej sociálnej práce do tejto oblasti a na príbuzné ekosociálne témy súvisiace s riešením sociálnych problémov prostredníctvom ekologicky orientovanej sociálnej práce.

2 VÝSLEDKY ANALÝZY A ICH INTERPRETÁCIA

Výsledky výskumu prezentujeme v dvoch fázach analýzy komunikačného jednanja:

3. Fáza produkcie (formulácie) spočívajúca v analýze argumentačných stratégií mediálne zaznamenaných v Slovenskej republike v období 6.marec–22.apríl 2020 v podobe uvedenia štandardizovaných stereotypných schém konštruovania argumentov (tzv. toposov) a konkrétnych diskurzívnych fragmentov.
4. Fáza recepcie (interpretácie), kde sme pre signalizáciu ekosociálnych kontextuálnych predpokladov identifikovaných argumentov využili konotatívnu koreláciu medzi diskurzívnymi fragmentmi týkajúcimi sa konštruovania verejnej debaty o riešení sociálnych problémov mediálne zaznamenaných vo verejnej debatae v SR v prvej fáze pandémie SARS-CoV-2 a ekosociálnym kontextom jednotlivých výskumných otázok.

Prostredníctvom prvej čiastkovej výskumnej otázky (VO1) sme zisťovali aké transsémantické súvislosti prináša aplikácia ekosociálnych prístupov do riešenia sociálnych problémov počas prvej fázy koronakrízy. Vybrané argumentačné stratégie a diskurzívne fragmenty uvádzame v T1.

Argumentačná stratégia	Diskurzívny fragment	Zdroj
Topos čísiel	„Očakávame, že v nasledujúcich dňoch a týždňoch bude počet prípadov COVID-19, počet úmrtí a počet postihnutých krajín stúpať ešte viac.“	https://www.topky.sk/cl/11/1868257/PRAVE-TERAZ-WHO-potvrdilo--ze-novy-koronavirus-je-oficialne-pandemia
Topos dejín	„Dve pandémie chrípky v druhej polovici 20. storočia mali na svetové hospodárstvo iba malý vplyv, lenže odvtedy sa svetová ekonomika úplne zmenila.“	https://e.dennikn.sk/1831101/ake-budu-ekonomicke-dosledky-pandemie-co-vieme-a-co-nie/
Topos prospechu, užitočnosti	„Ochranné rúško nie je magické brnenie. Negarantuje totálnu imunitu pred šíriacou sa infekciou. Ochránite ním však nielen sami seba, ale najmä svoje najbližšie okolie. A spoločne ochránime nás všetkých.“	https://video.sme.sk/c/22372040/preco-nosit-rusko-a-ako-starat-o-rusko-video.html

T1: Vybrané argumentačné stratégie a diskurzívne fragmenty týkajúce sa VO1

Transsémanický ekosociálny predpoklad riešenia sociálnych problémov pre nás predstavuje ekosociálny prístup spájajúci rôzne teórie a prístupy v sociálnej práci, ktoré zdôrazňujú význam prijatia holistického a systematického pohľadu na sociálne problémy a vzájomný vzťah medzi životným systémom ľudí a ich prostredím, a ktoré sú v súlade s požiadavkami trvalej udržateľnosti (Germain — Gitterman, 1980). Celosvetovosť šírenia nového koronavírusu a s ním spojeného ochorenia COVID-19² potvrdzuje správnosť použitia tohto prístupu do riešenia sociálnych problémov.

Tento nový pohľad na povahu sociálnych problémov má veľký význam nielen z hľadiska terminológie, ale aj samotného procesu sociálnych intervencií. Prepojenie biologického a sociálneho, či lepšie povedané materiálneho a ľudského vidíme napr. v riadenom formovaní globálnych vzťahov, kedy pracujúci prekariát (In: Suša — Hrubec a kol., 2017, s. 144) „je z hľadiska elít len nezaujímavý odpad globálnej spoločnosti útlaku“. Radikálnym vyjadrením podobného pragmatického metahumanizmu je konštatovanie, že odpad robí problémy iba ak je ho veľa, čo v spomínanom prírodno-spoločenskom prepojení znamená, že tak ako sa nahromadený odpad odváža do spalovne, kde sa likviduje, tak existencia pandémie ako je aj SARS-COV-2³ v očiach časti spoločenských elít pôsobí „ekonomicky ozdravujúco“.

Stanovovanie všeobecne akceptovaných pravidiel v takto protichodnej situácii zasahuje nielen do formálnej roviny (tvorba legislatívy), ale aj do vytvárania neformálnych pravidiel. Transsémanickou súvislosťou tohto procesu je podľa nášho názoru internalizácia infrapenality (Foucault, 2000, s. 289), „vplyvom ktorej sa neformálne normy stávajú súčasťou každodenného života, čo znamená, že nie sú vnímané ako pravidlá, ktoré je potrebné dodržiavať, ale sú jednoducho žité, automaticky rešpektované a reprodukované“. Na začiatku pandémie išlo napr. o internalizáciu povinnosti nosiť ochranné rúško⁴. Takto terminologicky ukotvené ponímanie neformálnych noriem je v súlade s ekosociálnym prístupom, predovšetkým s frekventovanými pojmami všednosť a životný svet. Akceptovanie stanovených pravidiel ako súčasť zmocňovania sociálneho klienta pri riešení sociálnych problémov implikuje možnosť využitia pojmu „bio moc“, ktorá sa sústreďuje (por. Kakuk, 2017) na podnecovanie, posilnenie, kontrolu, dohliadanie, zväčšovanie podielu a organizácie síl, ktoré jej podliehajú. Ide predovšetkým o „odblokovanie“ klienta a využitie jeho ľudského potenciálu pri riešení svojej sociálnej situácie.

S aproximáciou zmien v oblasti základných hodnôt a praktík moderných industriálnych spoločností po pandémii SARS-CoV-2 súvisí aj viacero doteraz nesaturovaných spoločenských potrieb. V druhej výskumnej otázke (VO₂) sme sa preto zamerali na to, ktoré základné potreby sú spojené s aplikáciou ekologicky orientovanej sociálnej práce do riešenia sociálnych problémov počas koronakrízy. Vybrané argumentačné stratégie a diskurzívne fragmenty uvádzame v T₂.

2 <https://www.topky.sk/cl/11/1868257/PRAVE-TERAZ-WHO-potvrdilo--ze-novy-koronavirus-je-oficialne-pandemia>

3 <https://e.dennikn.sk/1831101/ake-budu-ekonomicke-dosledky-pandemie-co-vieme-a-co-nie/>

4 <https://video.sme.sk/c/22372040/preco-nosit-rusko-a-ako-starat-o-rusko-video.html>

Argumentačná stratégia	Diskurzívny fragment	Zdroj
Topos nebezpečia, hrozby	„Sú v domovoch sociálnych služieb. Viacerí na jednom mieste, väčšinou starší a s chronickými chorobami, odkázaní na pomoc personálu. Ak sa nákaza dostane práve tam, hrozí katastrofa, ktorú si nik nechce ani predstaviť.“	https://spravy.pravda.sk/svet/clanok/547447-domovy-pre-seniorov-menia-na-pevnosti/
Topos demokracie	„Ani mne sa nepáči, že to zašlo až tak ďaleko, že tu dnes máme karanténu niektorých lokalít. Všetkých sa nás to nesmierne dotýka, pocity však musia ísť stranou. Dnes je dôležitá ochrana ľudského zdravia a životov.“	https://www1.pluska.sk/regiony/nenavistne-komentare-vy-mate-svedomi-zavretie-osad-peter-pollak-poviem-ako-je-to-naozaj
Topos prospechu, užitočnosti	„Zníženie produkcie znečisťujúcich látok sa prejaví nielen na zlepšení kvality ovzdušia, ale následne aj na ostatných zložkách životného prostredia – vode, pôde a tiež na ekosystémoch. Podobne to môže byť, aj pokiaľ ide o chorobnosť a úmrtnosť obyvateľstva, keďže znečistené ovzdušie podporuje výskyt mnohých civilizačných ochorení,“	https://slovensko.hnonline.sk/2135358-mapy-ukazuju-ako-korona-virus-vycistil-ovzdušie-tyka-sa-to-aj-slovenska-pribudnu-dalsie-efekty
Topos neprospechu, neužitočnosti	„Médiá sú plné rozborov ekonomických dôsledkov pandémie, informácií o zastavených výrobných, o nedostatočných štátnych podporách na udržanie zamestnanosti, experti rečia o tom, aká zraniteľná je naša ekonomika pre svoju veľkú otvorenosť, pre montážny charakter výroby a podobne.“	https://www.cas.sk/clanok/972135/nepriaznivy-ekonomicky-vyvoj-pocas-korona-epidemie-prepustania-sa-boji-71-slovakov/

rt: Vybrané argumentačné stratégie a diskurzívne fragmenty týkajúce sa VO2

Na prvú oblasť, na ktorú chceme v súvislosti s potenciálnym využitím ekologicky orientovanej sociálnej práce pri riešení sociálnych problémov upozorniť, je potreba žitej praxe „mutual faultification“ sociálnych problémov u samotných sociálnych pracovníkov a pracovníčok, iných pomáhajúcich profesionálov, ako aj tvorcov politík. Generálny tajomník Medzinárodnej federácie sociálnych pracovníkov (IFSW) Rory Truell v tejto súvislosti uviedol, že „sociálna práca bola jednou z najdôležitejších profesií v boji proti novému koronavírusu a prispela k záchrane životov stoviek tisícov ľudí na celom svete. Sociálni pracovníci však zároveň čelia nesmiernym etickým výzvam v kontextoch, kde je nedostatok zdrojov, nedostatok politík zo strany zamestnávateľov a vlád a masovo zraniteľné obyvateľstvo“ (In: New Partnership to Research Social Work Ethical Dilemmas during COVID-19, 2020). Vo verejnej debata v SR v prvej fáze koronakrízy bola náročnosť žitej praxe reflektovaná napr. v kontexte karanténovaných zariadení sociálnych služieb⁵. Bez tejto, i keď často bolesťou vykúpenej skú-

⁵ <https://spravy.pravda.sk/svet/clanok/547447-domovy-pre-seniorov-menia-na-pevnosti/>

senosti, nie je možné objektívne poznanie jednak kauzálnych súvislostí sociálnych problémov, ale aj limitov ich predpokladaných riešení.

Jednostranným akcentovaním vplyvu sociálnych štruktúr na vznik sociálnych problémov vytvárame priestor pre reflexiu globálnych sociálnych rizík, predovšetkým pre reflexiu dôsledkov ich synergetickej kombinácie. Globálne ohrozenie vzniká (In: Šuša — Hrubec a kol., 2017, s.87) „kombináciou ekologického pustošenia, chudoby, nerovností etnických a nacionalistických konfliktov, terorizmu a finančných kríz“. V kontexte ekosociálnych prístupov v sociálnej práci je na elimináciu týchto globálnych ohrození možné využiť environmentálnu intervenciu zameranú na komunitu, cieľom ktorej (In: Levická a kol., 2012, s.168) je „mobilizácia a modifikácia sociálnej opory dostupnej pre cieľovú populáciu v prirodzenom prostredí“. Vo verejnej debatae v sledovanom období sme v Slovenskej republike zaznamenali dôraz na komunitnú sociálnu prácu v karanténizovaných rómskych osadách⁶. Vzhľadom k povahe globálnych ohrození typu pandémie SARS-CoV-2 akcentujeme z techník používaných v rámci environmentálnej intervencie predovšetkým tzv. sieťovú intervenciu, ktorá má najvýraznejší potenciál zachytiť dané ohrozenie v celom jeho rozsahu.

Problém sociálnych otrasov a sociálnych nerovností v kauzálnnej súvislosti so znečisťovaním životného prostredia predstavuje trajektóriu spoločnosti, smerovanie ktorej je v súčasnosti už v strednodobom horizonte seba deštruktívne. Profitovanie z ekonomických ziskov u spoločenských a podnikateľských elít a externalizovanie ekologických a sociálnych nákladov a rizík na väčšinové obyvateľstvo smeruje k akcentovaniu ďalšej ekosociálnej spoločenskej potreby spočívajúcej v urýchlennom zastavení seba deštruktívnych spoločenských trendov. Súvislosti, ktoré ponúkla verejná debata o vplyve šírenia nového koronavírusu na životné prostredie predovšetkým v kontexte utlmenia ekonomiky⁷ predstavuje výrazný podnet pre uskutočnenie viacerých spoločenských zmien, potrebnosť ktorých už dlhodobo avizujú podporovatelia globálnej environmentálnej zmeny (por. napr. Global Environmental Change: Understanding the Human Dimension, 1992), a ktoré prvá fáza pandémie akcentovala napríklad v podobe potrebnosti obmedzenia produkcie (výroby, výstavby, odpadov apod.), environmentálnej udržateľnosti digitalizačných a robotizačných zmien, či ekosociálnych inovácií v politike zamestnanosti, vzdelávaní, či starostlivosti o duševné zdravie.

Prvá fáza pandémie SARS-CoV-2 v SR poukázala aj na nové súvislosti medzi environmentálnou udržateľnosťou a politikou zamestnanosti⁸. Pandémia akcentovala potrebu prijímania nových riešení spojených s, v jej prvej fáze kľúčovou, otázkou udržania zamestnanosti. Stamm, Matthies, Hirvilammi a Närhi (2020) na základe medzinárodnej prípadovej štúdie konštatujú, že v tejto oblasti už existujú prípady dobrej praxe ekosociálnych inovácií v oblasti spájania zamestnávania s environmentálnou udržateľnosťou, ktoré však ešte nie sú začlenené do súčasných politík zamestnanosti.

6 <https://www1.pluska.sk/regiony/nenavistne-komentare-vy-mate-svedomi-zavretie-osad-peter-pollak-poviem-ako-je-to-naozaj>

7 <https://slovensko.hnonline.sk/2135358-mapy-ukazuju-ako-koronavirus-vycistil-ovzdušie-tyka-sa-to-aj-slovenska-pribudnu-dalsie-efekty>

8 <https://www.cas.sk/clanok/972135/nepriaznivy-ekonomicky-vyvoj-pocas-korona-epidemie-prepustania-sa-boji-71-slovakov/>

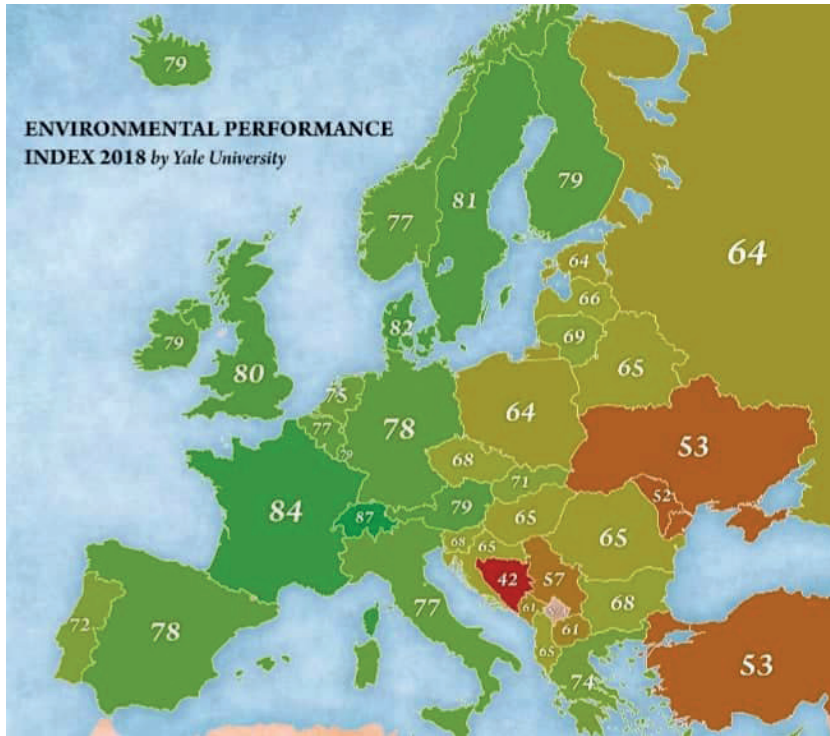

Riešenie sociálnych problémov za pomoci sociálnej práce orientovanej na životný svet, environmentálnej intervencie, radikálnej ekosociálnej práce či ďalších ekosociálnych prístupov vyžaduje nadhľad a reflektovanie aj ďalších súvisiacich tém, ktoré tieto procesy nielen dopĺňajú, ale často aj skvalitňujú, resp. prispievajú k ich úspešnej finalizácii. Túto problematiku sme konkretizovali do tretej výskumnej otázky (VO3) analyzujúcej aké príbuzné ekosociálne témy súvisia s riešením sociálnych problémov počas koronakrízy prostredníctvom ekologicky orientovanej sociálnej práce. Takýmito témami vo verejnej debata nielen počas koronakrízy boli napr. environmentálne povedomie, komunitné organizovanie, či seba vykorisťovanie ako dôsledok tlaku sociálnych štruktúr. Vybrané argumentačné stratégie a diskurzne fragmenty uvádzame v T3.

Argumentačná stratégia	Diskurzny fragment	Zdroj
Topos nevýhody	Aj napriek priaznivým správam o čistom vzduchu zo svetových metropol však klimatickí vedci upozorňujú, že zlepšenie kvality ovzdušia bude len dočasné a môže nastať rýchle zvýšenie úrovne jeho znečistenia po tom, čo svet pandémie prekoná, keďže budú chcieť krajiny dobehnúť zameškané a rýchlo opätovne stimulovať ekonomiku.	https://noizz.aktuality.sk/enviro/ako-ovplyvnuje-pandemia-zivotne-prostredie/my82d11
Topos financií	„Preplatenie 80 % platu zamestnanca firmám, ktorých prevádzky sú povinne uzavreté je pre firmy výhodné, pretože zamestnávateľov to nebude stáť nič. Cieľom je udržať zamestnancov v pracovnom pomere“.	https://www.dnes24.sk/konecne-uz-je-to-tu-od-stredy-sa-otvorila-prve-prevadzky-359661
Logický klam	„Rodičia detí z marginalizovaných rómskych komunit sa stretávajú s presýtenosťou informácií a učebných zadaní, ktorým nerozumejú, čo spôsobuje u nich frustráciu a nezáujem. V chudobných komunitách badať nedostatok sociálnych kontaktov, interakcií a vzorov, ktoré by mohli vplývať na vyššiu motiváciu a výkon žiakov.“	https://ahojmama.pravda.sk/clanky/romski-ziaci-sa-nedokazu-zapojit-do-vyucovani/12681-clanok.html

t3: Vybrané argumentačné stratégie a diskurzne fragmenty týkajúce sa VO3

Vybudovanie povedomia o význame či až existenčnej závislosti ľudstva od stabilného životného prostredia sa už začína presadzovať ako téma celospoločenského diskurzu. Údaje o indexe environmentálneho povedomia v krajinách Európy v roku 2018 uvádzame v nasledovnom zobrazení:

Zdroj: <https://epi.envirocenter.yale.edu/results-overview>

Integrácia tohto povedomia do teórie i praxe riešenia sociálnych problémov nemá „len“ ekologický, ale aj morálny význam. A práve ekologicky orientovaná sociálna práca túto integračnú funkciu môže plniť (por. napr. Gray, M. — Coates, J. — Hetherington, T., 2012). Beck (2010) v tejto súvislosti konštatuje, že oddelovanie „prírodných“ a „sociálnych“ síl nie je v modernej spoločnosti možné, dôkazom čoho je práve aj prebiehajúca koronakríza⁹.

Splnomocňovanie človeka pri riešení sociálnych problémov je možné nielen prostredníctvom profesionálnych intervencií pomáhajúcich profesionálov, ale aj prostredníctvom seba samých organizujúcich celkov, akými sú napr. funkčné sídelné komunity. Príkladom takéhoto splnomocňovania počas koronakrízy na Slovensku bol balík opatrení pod názvom „Prvá pomoc zamestnancom, firmám a živnostníkom“¹⁰ snažiaci sa podporiť celospoločenskú súdržnosť a sociálno-integratívnu a participatívnu zložku ľudského kapitálu členov spoločnosti.

Individualizovaný a interiorizovaný rozmer tlakov sociálnych štruktúr predstavuje správanie sa pracujúceho človeka v postmodernej ére, ktorého Byung-Chul Han (2016) nazýva subjekt výkonnosti. U neho namiesto vonkajšieho tlaku nastupuje

⁹ <https://noizz.aktuality.sk/enviro/ako-ovplyvnuje-pandemia-zivotne-prostredie/my82d11>

¹⁰ <https://www.dnes24.sk/novy-balik-ekonomickych-opatreni-stat-pomoze-firmam-platit-zamestnancov-357878>

vnútorné nutkanie, ktoré je mylne vydávané za slobodu. Ako ďalej Byung-Chul Han dodáva (2016, s.26) „od istej úrovne produktivity je seba vykorisťovanie podstatne efektívnejšie a vedie k podstatne vyšším výkonom ako vykorisťovanie niekým iným, pretože je sprevádzané pocitom slobody. Seba vykorisťujúci sa subjekt výkonnosti však vykorisťuje sám seba až do úplného vyhorenia“. Rizikovosť takéhoto správania počas koronakrízy v digitálnej ére bolo súčasťou verejnej diskusie napr. upozorňovaním na problémy spojené s kombináciou práce doma u rodičov a súbežného domáceho vzdelávania ich detí¹¹.

3 DISKUSIA

Cieľom diskusie k prezentovaným výsledkom nie je, vzhľadom k pilotnému charakteru vykonanej kritickej analýzy ekosociálnych diskurzívnych fragmentov v prvej fáze koronakrízy, ich porovnanie s výsledkami iných výskumov, ale ich prenesenie do kontextu predmetnej problematiky, tj. aplikácie ekosociálnych prístupov do riešenia sociálnych problémov.

Osoba vo svojom životnom prostredí je jedným zo základných konceptov súčasnej sociálnej práce vo svete a pre nás bude predstavovať aj vstup do diskusie o výsledkoch nášho výskumu. Prístupu „osoba v prostredí“ sa venuje napr. Weiss-Gal (2008), ktorá poukazuje na to, že tento prístup je súčasťou profesionálnej ideológie sociálnych pracovníkov. Bazálnym frekvenčným kontextom uplatňovania tohto prístupu pri riešení sociálnych problémov je schopnosť, resp. neschopnosť osoby klásť odpor nejakému podnetu (vznikajúcemu sociálnemu problému). Okamžitá reakcia osoby na negatívny podnet môže v sociálnej realite predstavovať symptóm vyčerpanosti. V období koronakrízy na Slovensku sa takto zameranou súčasťou verejnej debaty stali medializované vyjadrenia pracovníčky jedného zo zariadení sociálnych služieb, v ktorom prepuklo ochorenie COVID-19¹². Pochopenie takýchto reakcií vyplýva z poznania situácie v akej sa daná osoba nachádza. Zariadenia sociálnych služieb sa počas koronakrízy stali tzv. subjektami hospodárskej mobilizácie¹³, čo umožňovalo ich zriaďovateľom prijímať veľmi prísne opatrenia.

Téma informovanej osobnej zodpovednosti a potreba orientácie sa v legislatívnych normách ako predpokladov na riešenie sociálnych problémov počas koronakrízy predznamenáva dôležitosť selektívno-špecializačného prístupu k vytváraniu informačnej bázy potrebnej na riešenie sociálnych problémov. Prakticky nepretržitý tok negatívnych informácií o počte nakazených, úmrtí, či trvaní pandémie je ohrozením duševného zdravia¹⁴. V spojení s konzumáciou veľkého množstva ďalších, často nepo-

11 <https://ahojmama.pravda.sk/clanky/romski-ziaci-sa-nedokazu-zapojit-do-vyucovan/126-81-clanok.html>

12 <https://www1.pluska.sk/regiony/to-nezvladame-je-to-hroza-zamestnankyna-domova-dochodcov-pezinku-slzach>

13 <https://www.aktuality.sk/clanok/777945/koronavirus-zariadenia-socialnych-sluzieb-mozu-pre-ochranu-obmedzit-pohyb-klientov/>

14 <https://www.dnes24.sk/az-80-slovakov-depta-koronakriza-nie-je-to-vsak-z-obavy-o-zdravie-co-nas-trapi-360172>

trebných, informácií v živote súčasného človeka môže dôjsť až k akejsi informačnej únave ako prejavu IFS (Information Fatigue Syndrom). Ide o syndróm (In: Thomas, 1998), ktorý je spôsobený informačnou presýtenosťou a okrem ďalších príznakov vyvoláva aj neschopnosť niesť za niečo zodpovednosť, čo je vo vzťahu k riešeniu sociálnych problémov výrazne individuálne deficitné. Celospoločenskú zodpovednosť za riešenie sociálnych problémov môžeme zakomponovať do kauzálneho reťazca ekonomických, politických a legislatívnych činiteľov, ktoré determinujú aplikačnú prax riešenia sociálnych problémov, pričom tieto ukazovatele s celou svojou naliehavosťou determinujú aj samotný profesionálny výkon sociálnej práce.

Východiskovým bodom koncipovania vzťahu sociálnej práce ako pomáhajúcej profesie k sociálnej praxi je poznanie normality každodenného života, a až následne riešenie sociálne problémových situácií svojich klientov. Poznanie „žitého sveta“ sociálnych klientov počas koronakrízy znamená identifikovanie ťažiskových determinantov ich života. Jedným z takýchto činiteľov je profanácia sveta, čiže podceňovanie, či až znevažovanie dôležitosti významotvorných prvkov ich života, počas koronakrízy napr. dôležitosti kontaktu seniorov so spoločenským prostredím¹⁵. Nejde len o individuálne znevažovanie zo strany konkrétnych ľudí, ale najmä o celospoločenské nastavenie spočívajúce v spochybňovaní hodnôt, mravnom relativizme, či „morálnom podnikaní“, pričom jeho negatívne konzekvencie majú priamy dosah na spôsoby riešenia sociálnych problémov, čiže napríklad aj v podobe profanácie vedy, vzdelávania, zdravotnej starostlivosti, či samotného spôsobu života bežného človeka. Vnímanie zabezpečenia konzumných aktivít ako občianskeho práva je v individuálnej rovine egoistické a v celospoločenskej rovine vyvoláva tlak na nestály ekonomický rast a zvyšovanie konzumu, čo je dlhodobu neudržateľné. Výraznou témou verejnej diskusie bolo nakupovanie počas koronakrízy¹⁶, ktoré taktiež akcentovalo potrebnosť spoločenských zmien. Takto orientovaná sociálna prax sa v zmysle ekosociálnych prístupov musí zmeniť, a musí sa zmeniť aj život obyčajných ľudí.

Súčasný človek čelí počas koronakrízy rastúcemu tlaku na výkon nielen v zamestnaní, ale aj v ďalších svojich sociálnych rolách. Príkladom sú profesie zaradené počas koronakrízy do tzv. „prvej línie“¹⁷, kam patria, okrem zdravotníkov, aj sociálni pracovníci a pracovníčky. Na ich nedoceňovanie v tomto období upozornila aj Slovenská komora sociálnych pracovníkov a asistentov sociálnej práce (SKSPASP) vo svojom poďakovaní zverejnenom na webe Medzinárodnej federácie sociálnych pracovníkov (IFSW) kde upozornila na to, že „v mediálnom virvare sa akosi pozabudlo na nás, sociálnych pracovníkov, ktorí tiež pracujeme v prvej línii. Preto nám dovoľte poďakovať sa všetkým sociálnym pracovníkom, ktorí pracujú s klientom a pre klienta a tiež sú v ohrození života. Máme na mysli kolegov v zariadeniach sociálnych služieb a sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately, ktorí nemohli prevádzku zavrieť, kolegov pôsobiach najmä v teréne, v mestách a obciach, v osadách, v marginalizovaných

15 <https://strategie.hnonline.sk/media/2119837-desiatky-televiznych-stanic-sa-zapojili-do-spolocnej-iniciativy-zostante-doma-odkazuju-divakom>

16 <https://www.topky.sk/cl/10/1891149/KORONAVIRUS-Dlhocizne-rady-aj-prazdne-obchody--FOTO-Nove-opatrenia-pre-seniorov-sposobili-chaos>

17 <https://www.topky.sk/cl/10/1871007/Dakujeme--Slovensko-v-piatok-vecer-tlieskalo-odvaznym-bojovníkom-v-prvej-linii-proti-koronavirusu>

komunitách“. Vzhľadom k zvýšeným nárokom na profesionálny výkon sa títo profesionáli často dostávajú do situácií kedy ich trápi pocit neúspechu spojený so seba spochybňovaním a sebaobviňovaním (por. Suša — Hrubec a kol., 2017).

Narastajúci vplyv informačno-komunikačných technológií môžeme zaznamenať nielen v rámci voľnočasových aktivít, ale aj v rámci profesionálneho výkonu sociálnej práce. Táto „robotizácia sociálnej práce“ (por. Smutek, 2014) už predstavuje a perspektívne bude výraznejšie symbolizovať vonkajšie zmeny v realizácii sociálnej práce, jej dehumanizácia ako pôvodne ľudskej profesie založenej na vzťahu človeka (sociálneho pracovníka) s človekom (sociálnym klientom) tak smeruje k nahradeniu sociálneho pracovníka ako živej bytosti sociálnym pracovníkom robotom. Počas koronakrízy išlo napr. o administráciu poskytovania pomoci zamestnancom, podnikateľom a živnostníkom zo strany MPSVaR¹⁸. Už dovtedy prebiehajúcimi krokmi boli výrazný tlak na štandardizáciu činností vykonávaných sociálnym pracovníkom v sociálnej praxi, preferovanie procedurálnych prístupov k riešeniu sociálnych problémov na úkor kontextuálneho, či situačného prístupu a obmedzovanie slobodného samostatného rozhodovania sociálneho pracovníka predovšetkým v inštitucionálnom prostredí. Aplikácia ekosociálnych prístupov do riešenia sociálnych problémov by mohla byť argumentom pre zachovanie týchto profesionálnych rysov sociálnej práce.

ZÁVER

V našom výskume sme sa na základe kritickej diskurzívnej analýzy sociálnej reality zamerali na tie jej charakteristiky, ktoré súvisia s aplikáciou ekologicky orientovanej sociálnej práce do riešenia sociálnych problémov na príklade prvej fázy pandémie SARS-COV-2 v Slovenskej republike. Zodpovedanie čiastkových výskumných otázok a hlavnej výskumnej otázky:

VO1 Aké transsémantické súvislosti prináša aplikácia ekosociálnych prístupov do riešenia sociálnych problémov počas koronakrízy? Na základe prezentovaných výsledkov môžeme konštatovať, že týmito súvislosťami sú:

- reflektovanie ekosociálneho prístupu v kontexte zmeny imunologickej paradigmy potvrdené používaním toposu čísiel (počtov nakazených a obetí) pri argumentačných stratégiách o význame pandémie a dôležitosti prijímaných opatrení.
- riadené formovanie globálnych vzťahov pod vplyvom „ozdravujúceho“ pragmatického metahumanizmu využitím toposu dejín (dôsledkov predchádzajúcich celosvetových pandémieí) na podporu prijímania „ozdravujúcich“ ekonomických opatrení.
- internalizácia infrapenality ako súčasť využitia bio moci v procese zmocňovania sociálneho klienta pri riešení sociálnych problémov prostredníctvom toposu prospechu, užitočnosti pri zdôvodňovaní významu zavádzania protiepidemiologických opatrení.

¹⁸ <https://index.sme.sk/c/22428706/tazkopadne-a-pomale-firmy-sa-k-zachrannemu-kolesu-od-statu-nevedia-dostat.html>

VO₂ Ktoré základné potreby sú spojené s aplikáciou ekologicky orientovanej sociálnej práce do riešenia sociálnych problémov počas koronakrízy? Týmito potrebami sú predovšetkým:

- potreba žitej praxe „mutual faultification“ sociálnych problémov u samotných sociálnych pracovníkov a pracovníčok počas prijímania drastických opatrení vo viacerých zariadeniach sociálnych služieb zdôvodnená toposom nebezpečia, hrozby.
- reflexia synergetickej kombinácie globálnych sociálnych rizík v prvej fáze koronakrízy v SR spojená s toposom demokracie a potrebou ochrany ľudských práv karanténizovaných osôb.
- zastavenie seba deštruktívnych spoločenských trendov spojených najmä s ekosiálnymi rizikami tvorby ekonomických ziskov, potrebnosť ktorého je reprezentovaná toposom prospechu, užitočnosti týkajúceho sa zdôvodňovania vplyvu obmedzenia ekonomickej aktivity na zníženie zafáženia životného prostredia.
- potreba nielen vonkajšej, ale aj vnútornej determinácie nášho správania sa, konštruovanie ktorej je zastúpené toposom neužitočnosti pri zdôvodňovaní vplyvu informácií o socioekonomických dôsledkoch pandémie na vznik sociálnych problémov, napríklad nezamestnanosti.

VO₃ Aké príbuzné ekosiálne témy súvisia s riešením sociálnych problémov počas koronakrízy prostredníctvom ekologicky orientovanej sociálnej práce? Týmito témami sú podľa našich zistení najmä:

- význam povedomia o našej závislosti od prostredia, v ktorom žijeme konštruovaná toposom nevýhody poukazujúcim na krátkodobý pozitívny vplyv pandémie na životné prostredie a očakávané zhoršenie situácie po pandémii.
- podpora celospoločenskej súdržnosti a sociálno-integratívnej a participatívnej zložky ľudského kapitálu členov spoločnosti prostredníctvom toposu financií zdôvodňujúceho koreláciu medzi vývojom epidemiologickej situácie a postupným uvoľňovaním opatrení.
- dôležitosť obmedzenia tlaku sociálnych štruktúr, ktorá spôsobuje seba vykorisťujúce sa správanie moderného človeka ako subjektu výkonnosti reprezentované logickým klamom o funkčnosti súbežného vykonávania práce doma a domáceho vzdelávania detí, resp. domáceho online vzdelávania detí z marginalizovaných komunít.

Na základe týchto záverov môžeme prikročiť k zodpovedaniu hlavnej výskumnej otázky: „Ako aplikácia ekologicky orientovanej sociálnej práce môže aproximovať axiologické a praxeologické zmeny moderných industriálnych spoločností po pandémii nového koronavírusu?“. Na základe výsledkov výskumu, analýzy a diskusie, ako aj zodpovedania čiastkových výskumných otázok môžeme konštatovať, že k aproximácii zmien v oblasti základných hodnôt a praktík moderných industriálnych spoločností prostredníctvom ekosiálnych prístupov môže ekologicky orientovaná sociálna práca prispieť najmä stanovením všeobecne akceptovaných pravidiel riadeného formovania globálnych vzťahov s ekosiálnym akcentom, saturáciou nových ekoso-

ciálnych spoločenských potrieb a permanentnou optimalizáciou implementácie ekociálnych tém do spoločenského diskurzu.

Keď v sedemdesiatych rokoch minulého storočia nórsky filozof Arne Naess predstavil svoj koncept hlbínnej ekológie poukazoval na potrebu rozsiahlej re-evaluácie a fundamentálnej zmeny v oblasti základných hodnôt a praktík moderných industriálnych spoločností (Besthorn, 2011). Nazdávame sa, že po polstoročí, ako aj po koronakríze je potrebné opätovne identifikovať aktuálnu podstatu environmentálneho étosu nielen v jeho najvšeobecnejšej rovine, ale aj, v súlade s témou nášho príspevku, pri aplikácii ekociálnych prístupov do riešenia sociálnych problémov. V závere príspevku sa preto pokúsime formulovať odporúčania pre výskum a prax sociálnej práce súvisiace s riešením sociálnych problémov, ktoré korešpondujú s ekociálnymi prístupmi v sociálnej práci s vedomím ich nožnej reinterpretácie a rekontextualizácie vplyvom ďalšieho vývoja pandemickej situácie a jej vplyvu na spoločnosť.

Dôležitosť kompetentného nakladania s časom a sústredenostou pri hľadaní riešení sociálnych problémov akcentovaná komplexnosťou akou do životov ľudí zasiahla pandémie SARS-CoV-2 nás predurčuje k zaujatiu stanoviska k často preferovanej technike multitaskingu. Multitasking ako technika nevyhnutná na prežitie v divočine by nemala byť automaticky aplikovaná v modernej ľudskej spoločnosti. Na riešenie aktuálnych sociálnych problémov v „tekutej modernite“ skôr odporúčame hlbokú prácu (por. Newport, 2016), ktorá svojou sústredenostou, zmysluplnosťou a kompetentnosťou prinesie efektívnejšie a udržateľnejšie riešenia. Odporúčaním pre výskum v sociálnej práci je teda téma prínosov a limitov využitia hlbkej práce v praxi ekologicky orientovanej sociálnej práce.

Ekociálne zmýšľajúcemu človeku iste počas koronakrízy neunikla subjekto-objektová charakteristika ľudstva ako aktéra svojho seba ohrozovania. Nejde „len“ o čisto zdravotnícky pohľad, ale aj ďalšie súvislosti ktoré sú predmetom medzinárodných rokovaní na najvyššej úrovni (napr. priebežne prijímané opatrenia EÚ v súvislosti s COVID-19), ale aj prevažne sociálne konzekvencie seba zničujúceho správania sa ľudstva napr. v oblastiach rodinného života, starostlivosti o seniorov, či výkonu zamestnania. Vzhľadom k očakávaným dramatickým zmenám v štruktúre profesií v horizonte najbližších tridsiatich rokov (do roku 2050) je potrebné akcentovať terapeutický a nie výkonový rozmer zamestnania, pretože s pokračujúcou robotizáciou bude ľudská zložka zabezpečovania činností vyžadujúcich merateľný výkon čoraz viac upozadovaná, a do popredia sa pri riešení sociálnych problémov bude dostávať motivačno-socializačný a sociálno-kohézny vplyv sociálnej práce na sociálneho klienta a následne celú spoločnosť.

Čeliac prebiehajúcim a po koronakríze rapidne akcelerovaným spoločenským zmenám a ich vplyvu na vznik, existenciu a riešenia sociálnych problémov musí sociálna práca vo všetkých jej formách (profesia a praktická aktivita, veda a teória, študijný odbor a špecializačné vzdelávanie) reflektovať nielen tieto zmeny, ale predovšetkým kľúčovú hodnotu sociálnej spravodlivosti, ktorú v ekociálnom kontexte môžeme označiť environmentálnou. Význam environmentálnej spravodlivosti pri riešení sociálnych problémov potvrdzujú nielen významní predstavitelia teórie sociálnej práce, predovšetkým jej ekociálnych prístupov (napr. Bay, Besthorn, Coates, Erickson, Rogge ai.), ale aj vybrané ekociálne diskurzívne fragmenty z prvej fázy pandémie SARS-CoV-2 v SR, a preto konštatujeme, že aproximácia axiologických

a praxeologických zmien v riešení sociálnych problémov prostredníctvom ekologicky orientovanej a udržateľnej sociálnej práce záleží na pokoronakrízovej budúcnosti environmentálnej spravodlivosti ako konceptu a konštruktú.

LITERATÚRA:

- BECK, U. 2010. Climate for Change, or How to Create a Green Modernity? In: *Theory. Culture & Society*, Vol.27, No.2-3, 2010, pp.254-266. ISSN 0263-2764
- BEY, U. 2015. Ecological Social Work. In: *Encyclopedia of Social Work*. Oxford: Oxford University Press, 2015, p.166. ISBN 9780195306613
- BESTHORN, F. 2011. Deep Ecology's contributions to social work: a ten-year retrospective. In: *International Journal of Social Welfare*, Vol.21, No. 3, p.248-259. ISSN 1468-2397.
- BYUNG-CHUL HAN, 2016. *Vyhořelá společnost*. Praha: Rybka Publishers, 2016, 283s. ISBN 978-80-87950-05-0
- ERICKSON, CH.L. 2018. *Environmental justice as social work practice*. New York, Oxford University Press, 2018, 200p. ISBN 9780190871055
- FAUCAULT, M. 2000. *Dohlížet a trestat*. Praha: Dauphin, 2000. 430s. ISBN 80-86019-96-9
- GERMAIN C. B. — GITTERMAN A. 1980. *The Life Model of Social Work Practise*, New York: Columbia University Press, 1980, 632p. ISBN 9780231139984
- GRAY, M. — COATES, J. — HETHERINGTON, T. (eds.). 2012. *Environmental social work*. New York: Routledge. 360p. ISBN 978-0415678124
- GUMPERZ, J.J. 2009. *Discourse strategies*. Cambridge: Cambridge University Press, 2009, 225p. ISBN 9780511611834
- HRUBEC, M. 2011. *Od zneuznání ke spravedlnosti: kritická teorie globální společnosti a politiky*. Praha: Filosofia. Filosofie a sociální vědy, 2011, 562s. ISBN 978-80-7007-362-9.
- KAKUK, P. (ed.) 2017. *Bioethics and biopolitics. Theories, Ethics and Connections*. Cham: Springer, 2017, 134p. ISBN 978-3-319-66249-7.
- LEVICKÁ, J. a kol. 2012. *Ekosociálne prístupy v sociálnej práci*. Trnava: Vydavateľstvo OLIVA, 2012, 237s. ISBN 978-80-89332-14-4.
- National Research Council. 1992. *Global Environmental Change: Understanding the Human Dimensions*. Washington, DC: The National Academies, 1992, 320p. ISBN 978-0-309-04494-3
- NÄRHI, K. 2004. *The eco-social approach in social work and the challenges to the expertise of social work*. Jyväskylä: University of Jyväskylä, 2004, 106 p. ISBN: 951-39-1834-3
- New Partnership to Research Social Work Ethical Dilemmas during COVID-19*. Dostupné na: <https://www.ifsw.org/ifsw-forms-partnership-to-research-the-ethical-challenges-facing-social-workers-during-covid-19/>, 23.4.2020, 12:24
- NEWPORT, C. 2016. *Hluboká práce*. Brno: Jan Melvil Publishing, 2016, 240s. ISBN 978-80-7555-008-8.
- RINKEL, M. — POWERS, M. (eds.) 2019. *Social Work Promoting Community and Environmental Sustainability. A Workbook for Global Social Workers and Educators*. Rheinfelden: International Federation of Social Workers, 2019, 402p. ISBN 978-3-906820-20-0.
- SMUTEK, M. 2014. Standardizace nebo robotizace sociální práce?. In: *Sociální práce v kontextu lidských práv*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2014, s. 156-159. ISBN 978-80-7435-533-2.
- STAMM, I. — MATTHIES, A.-L. — HIRVILAMMI T. — NÄRHI, K. 2020. Combining labour market and unemployment policies with environmental sustainability? A cross-national study on ecosocial innovations. In: *Journal of International and Comparative Social Policy*, Vol. 36, No.1, pp.42-56, DOI: <https://doi.org/10.1017/ics.2020.4>.
- SUŠA, O. — HRUBEC, M. a kol. 2017. *Riziková společnost a globální ohrožení*. Praha: SLON, 2017, 372s. ISBN 978-80-7419-251-7

- THOMAS, S.P. 1998. Information Fatigue Syndrom — is there an epidemic? In: *Issues in Mental Health Nursing*, Vol. 19, No. 6, pp. 523–524, DOI: 10.1080/016128498248818.
- WEISS-GAL, I. 2008. The Person-in-Environment Approach: Professional ideology and practise of social workers in Israel. In: *Social Work*, Vol. 53, No. 1, pp. 65–75. ISSN 0037-8046.
- WODAK, R. — MEYER, M. (eds) 2001. *Methods of Critical Discourse Analysis*. London: SAGE, 2001, p. 256. ISBN 0-7619-6153-4